

בס"ד

מה עניין הר סיני אצל שמיטה בסוף ספר ויקרא לפרשות בהר-בחוקותי

סמיכות הפרשיות

הראיה הפשוטה ביותר לקשר שבין פרשיות בהר ובחוקותי היא סמיכות שתי הפרשיות הללו.

בפרשת "בחוקותי" אנו קוראים על אודות הברכה אשר תגיע לעם ישראל

1. ויקרא כ"ו

(ג) אם בַּחֲקוֹתַי תֵּלְכוּ וְאֶת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעָשִׂיתֶם אֹתָם:
או לחילופין - על הקללות אשר תגענה לישראל אם
(ד) וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְלֹא תַעֲשׂוּ אֶת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה:

ובפשטות, "המצוות האלה" הן המצוות שהוזכרו קודם לכן - בפרשת בהר.

המספר שבע

ראיה נוספת היא חזרתה של התורה בפרשת הקללות שוב ושוב על המספר שבע:

2. ויקרא כ"ז

(יח) וְאִם עַד אֵלֶּה לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְיִסְפַּתִּי לְיִסְרָה אֶתְכֶם שִׁבְעַת עָלְכֶם:

(כא) וְאִם תֵּלְכוּ עִמִּי קָרִי וְלֹא תֵאָבוּ לְשִׁמְעַת לִי וְיִסְפַּתִּי עֲלֵיכֶם מִקֵּץ שִׁבְעַת עָלְכֶם:

(כד) וְהִלַּכְתִּי אִפְּי אֲנִי עִמָּכֶם בְּקָרִי וְהִכִּיתִי אֶתְכֶם גַּם אֲנִי שִׁבְעַת עָלְכֶם:

(כה) וְהִלַּכְתִּי עִמָּכֶם בְּחַמַּת קָרִי וְיִסְרַתִּי אֶתְכֶם אִפְּי אֲנִי שִׁבְעַת עָלְכֶם:

ביטויים חוזרים אלו, שהמספר שבע בולט בהם, דורשים ביאור.

מדוע מקשרת התורה בין הקללות לבין המספר שבע? מדוע המכות באות על ישראל בשביעיות, ומדוע כל כך חשוב לתורה לחזור על כך שוב ושוב?

נראה, שהדגשת המספר שבע מחזירה אותנו לציוויים שהוזכרו ממש לפני הברכות והקללות - בפרשת בהר.

ציוויים אלו בנויים על ספירת שבע: כך בציווי על השמיטה, שיש לקיימה בכל שבע שנים:

3. ויקרא כ"ה

(ד) וּבִשְׁנֵה הַשְּׁבִיעִית שִׁבְעַת שָׁבוֹת יִהְיֶה לְאַרְץ שִׁבְעַת לֵיהָנָה ...
(והחזרה על המילה שבת שבע פעמים)

וכך במשנה הדגשה בציווי על שנת היובל:

(ח) וְסִפְרָתְךָ לְךָ שִׁבְעַת שָׁבוֹת שָׁנִים שִׁבְעַת שָׁנִים שִׁבְעַת פְּעָמִים וְהָיוּ לְךָ יָמֵי שִׁבְעַת שָׁבוֹת הַשָּׁנִים תִּשְׁעַת וָאַרְבָּעִים שָׁנָה: (ט) וְהִעֲבַרְתָּ שׁוֹפָר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ ...

פרשות בהר ובחוקותי: פרשה אחת הנחלקת לעתים, או שתיים המתחברות לעתים?

שתי הפרשות המסיימות את חומש ויקרא, בהר ובחוקותי, נקראות בחלק מן השנים הפשוטות יחדיו, כפרשה אחת, ואילו בשנים מעוברות, כמו השנה, הן נקראות לעולם כשתי פרשות בשתי שבתות.

נשאלת השאלה האם קיימת בין פרשת בהר לבין פרשת בחוקותי הבחנה ברורה המצדיקה את ראייתן כשתי יחידות ספרותיות שונות, או שמא אין הדבר כך?

במילים אחרות: האם בהר-בחוקותי היא פרשה אחת, שבשנים מסוימות חוצים אותה לשתיים, או שמא הן שתי פרשות שונות ונבדלות, שבשנים אחרות מחברים אותן יחדיו?

במבט ראשון נראה כי אין מקום לספק בתשובה לשאלה זו: פרשת בהר כולה הלכות: שמיטה (שבת הארץ) ויובל, דיני מכירת קרקעות ודיני מכירת בתים, דיני עבד ישראלי ודיני עבד שאינו ישראלי, איסור הונאה ואיסור ריבית, ובסיומה שני פסוקים חריגים: איסורי עבודה זרה שונים ומצוות שמירת שבת ויראת המקדש.

פרשת בחוקותי, לעומת קודמתה, עוסקת ברובה בברכות ובקללות.

המעבר בין שתי הפרשות חריף ומורגש, הן מבחינת שינוי התוכן שביניהן, והן מבחינת הסגנון הספרותי, שבכל פרשה הוא מותאם לעניינה.

אמנם פרשת בחוקותי וספר ויקרא כולו מסיימים בפרק כ"ז, העוסק בנדרי הקדש ובעוד כמה דינים קרובים לכך, אולם גם פרק זה אינו נראה כהמשכה של פרשת בהר:

פרשת בהר עוסקת ברובה במצוות המסדירות את חיי החברה והכלכלה בישראל,

ואילו בפרק כ"ז שבפרשת בחוקותי נידונות מצוות שבין האדם למקדש ולכוהנים.

ובכן, מה ראו קובעי מנהגי הקריאה לחבר בחלק מן השנים שתי פרשות שהן כה שונות זו מזו?

האם זהו חיבור טכני בלבד, הנובע מקיצורן היחסי של שתי הפרשות הללו?

כפי שנראה בהמשך השיעור שישנם קשרים ענפים בין שתי הפרשיות.

לאור זאת נראה לומר שפרשת הברכות והקללות (פרשת בחוקותי) היא תגובה ספציפית לשמירת דיני השמיטה והיובל (המוזכרים בפרשת בהר), כפי שנסביר בהמשך השיעור.

יתר על כן, **השורש שב"ת** מופיע בשבעת הפסוקים הראשונים בפרשת בהר (כ"א, א-ז) 7 פעמים, וכנגדן מופיע שורש זה 7 פעמים אחרות בתוכחה:

פרשת בחוקותי (כ"ו, לד-לו, מג) - פרשת בהר (כ"ה, א-ז)

אז תרצה הארץ את שבתתה (ל"ד)	ושבתה הארץ (ב)
... אז תשבת הארץ (ל"ד)	שבת לה' (ב)
והרצת את שבתתיה (ל"ד)	שבת (ד)
כל ימי השמה תשבת (ל"ה)	שבתון יהיה לארץ (ד)
את אשר לא שבתה (ל"ה)	שבת לה' (ד)
בשבתתיכם בשבתכם עליה (ל"ה)	שנת שבתון יהיה לארץ (ה)
והארץ תעזב מהם ותרחץ את שבתתיה בהשמה (מג)	והיתה שבת הארץ לכם
	לאכלה... (ו)

קשה להניח שהברכות והקללות מהוות ברית כללית, על שמירת כל המצוות כולן, ו**מצות השמיטה נבחרה כדוגמא אקראית**. פשוט יותר להסביר שהקללות והברכות הן ברית ספציפית על קיום מצות השמיטה.

הפסוק "אם בַּחֲקֵתִי תִלְכוּ וְאֵת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם" בתחילת פרשת בחוקותי, מתייחס למצוות השמיטה והיובל - הרב יונתן גרוסמן

כסיכום למצות היובל, מביאה התורה שני פסוקים (יה) **וְעֲשִׂיתֶם אֶת חֻקֵּי וְאֵת מִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְיִשְׁבַּתֶּם עַל הָאָרֶץ לְבַטַּח: (יט) וְנָתַנָּה הָאֲרֶץ פְּרִיָּה וְאִכְלַתֶּם לְשִׁבְעָה וְיִשְׁבַּתֶּם לְבַטַּח עֲלֶיהָ: מִקּוֹר 5**

לענייננו, חשובים שלושה פרטים המוזכרים בפסוקים אלו:

1. המילה "חוקותי" בפרשת בהר, המכוונת בפסוק למצות היובל, "ועשיתם את חוקתי ואת משפטי תשמרו ועשיתם אתם..." מזכירה כמובן את תחילת פרשת הברכות בפרשת בחוקותי: "אם בַּחֲקֵתִי תִלְכוּ" (כ"ו, ג).
2. גם הביטויים המאפיינים את שמירת המצווה זהים. בפרשת בהר נאמר: "וְאֵת מִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם", ובפתיחת פרשת הברכות בפרשת בחוקותי נאמר (כ"ו, ג): "וְאֵת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם"
3. גם הברכה בפרשת בהר ובפרשת הברכות שבפרשת בחוקותי זהה.

בפרשת היובל, התורה מבטיחה שכר למקיימים את היובל: "וְיִשְׁבַּתֶּם עַל הָאָרֶץ לְבַטַּח: וְנָתַנָּה הָאֲרֶץ פְּרִיָּה, וְאִכְלַתֶּם לְשִׁבְעָה וְיִשְׁבַּתֶּם לְבַטַּח עֲלֶיהָ."

במקביל, בפרשת הברכות בפרשת בחוקותי נאמר: **ד' וְנָתַתִּי גִשְׁמִיכֶם בְּעֵתָם וְנָתַנָּה הָאֲרֶץ יְבוּלָה וְעַץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פְּרִיָּו. ה' וְהִשִּׁיג לְכֶם דָּיֵשׁ אֶת-בְּצִיר וּבְצִיר יִשִּׁיג אֶת-זֶרַע וְאִכְלַתֶּם לְחֶמְכֶם לְשִׁבְעָה וְיִשְׁבַּתֶּם לְבַטַּח בְּאַרְצְכֶם.**

כלומר את שנת היובל יש לקדש אחרי ספירה של **שבע** פעמים **שבע** שנים. ובחודש **השביעי** של שנה זו יש להעביר שופר תרועה בכל הארץ.

(הערה: הציוויים אשר באים לאחור מכן בפרשת בהר, קשורים כולם בדרך זו או אחרת לציוויים המרכזיים של הפרשה - שמיטה ויובל.)

לאור זאת, ייתכן שמייד אחרי הציווי, מבקשת התורה להזהיר מפני קללות במקרה של אי-קיומו של הציווי ולעודד בברכות רבות על קיומו.

על פי הבנה זו, **הברכות והקללות שבתחילת פרשת בחוקותי מכוונות דווקא לשמירת השמיטה והיובל**. אם עם ישראל ישבות מעבודת הקרקע בשנות השמיטה והיובל - יזכה בברכות, ואם לא - תבואנה עליו הקללות.

לפיכך, התורה מדגישה בקללות שוב ושוב את **המספר שבע**, שכן מספר זה הוא **מרכזי בספירת השנים** לקראת שנת השמיטה - **השנה השביעית**, ושנת היובל - **שנת החמישים** לאחר שבע ספירות של שבע שבועות שנים.

"אז תרצה הארץ את שבתותיה"

כמו כן כאשר בוחנים את הקללות שבפרשת בחוקותי, ביחס לעברות הנזכרות בתוכחה במיוחד כגורם לבוא הקללות: **איסור עבודה זרה החמור נזכר בפסוק אחד בלבד (כ"ו, כט) כבדרך אגב, תוך כדי תיאור הפורענות:**

4. ויקרא כ"ו

(כט) וְאִכְלַתֶּם בָּשָׂר בְּנִיכֶם וּבְשָׂר בְּנֵיכֶם תֹּאכְלוּ: (ל) וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת בְּמֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת חַמְנִיכֶם וְנָתַתִּי אֶת פְּגָרֵיכֶם עַל פְּגָרֵי גְלוּלֵיכֶם וְנִגְעַלְהָ נַפְשֵׁי אֲתֶכֶם: (לא) וְנָתַתִּי אֶת עֵרִיכֶם חֲרֵבָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת מִקְדְּשֵׁיכֶם וְלֹא אֶרְיַח בְּרִיחַ נִיחֻחְכֶם: (לב) וְהִשְׁמַתִּי אֲנִי אֶת הָאָרֶץ וְשָׁמְמוּ עָלֶיהָ אֵיבֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בָּהּ:

לעומת זאת, ביטולה של מצוות השמיטה נזכר בפירוט רב, על פני כמה פסוקים, כסיבה עיקרית לבוא הפורענות ולמשך זמנה, תוך הדגשת היות הפורענות מידה כנגד מידה על ביטול **מצוות 'שבת הארץ'**:

(לג) וְאֲתֶכֶם אֲזַרְהָ בְּגוֹיִם וְהִרִיקְתִּי אַחֲרֵיכֶם חֲרֵב וְהִיְתָה אֲרֻצְכֶם שְׁמָמָה וְעֵרִיכֶם יִהְיוּ חֲרֵבָה: (לד) **אִז תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת שְׁבַתְתֶּיהָ** כֹּל יְמֵי הַשָּׁמָה וְאֲתֶם בְּאָרֶץ אֵיבֵיכֶם אִז תִּשְׁבַּת הָאָרֶץ וְהִרְצָת אֶת שְׁבַתְתֶּיהָ: (לה) **כֹּל יְמֵי הַשָּׁמָה תִּשְׁבַּת אֶת אֲשֶׁר לֹא שְׁבַתָּה בְּשַׁבְּתֵיכֶם בְּשַׁבְּתֶכֶם עָלֶיהָ:**

לאור איזכור מפורש זה בכתוב, נראה ברור לחלוטין, שהקללות - או לפחות עונש הגלות - הם עונש על אי-שמירת השמיטה.

ומכיוון שכשישראל ישבו על אדמתם - הם לא קיימו את מצות השמיטה, הם יגלו, יעזבו את ארצם ועבודת האדמה תושבת בעל כורחם.

כך מופיע גם בהמשך:

(מג) וְהָאָרֶץ תִּעְזֹב מֵהֶם וְתִרְחַץ אֶת שְׁבַתְתֶּיהָ בְּהִשְׁמָה מֵהֶם וְהִסְרָה אֶת עֲוֹנֵהם ...

תובנה זו על חשיבותה המרכזית של שנת השמיטה בחיי האומה היהודית, מסבירה אף היא למה הקללות והברכות הן ברית ספציפית על קיום מצנת השמיטה.

אם העם היהודי והנהגתו יצליחו לקיים את שנת השמיטה במתכונתה המלאה, ודאי שמגיעות להם כל "הברכות", ואם ח"ו לא, אזי יגיעו להם ה"קללות" והארץ "תקיא" אותם.

מועד אמירת הפרשייה למשה - "מה עניין שמיטה אצל הר סיני" או "מה עניין הר סיני בסוף חומש ויקרא"?
ראיה נוספת לכך שהקללות והברכות מתייחסות דווקא לקיום מצוות השמיטה והיובל היא מועד אמירתן של פרשיות אלו.

בפתיחה לפרשת בהר, כהקדמה לציוויי השמיטה והיובל, אנו קוראים לכאורה שהדברים נאמרו כבר קודם לכן

6. ויקרא כ"ה, א'
"וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ..."

ועל כך שואל הספרא בראש פרשת בהר את שאלתו המפורסמת (שהפכה לניב בשפה העברית):

7. הספרא בראש פרשת בהר
מה עניין שמיטה אצל הר סיני?

הרקע לשאלת הספרא הוא כמובן הכרונולוגיה של הספרים שמות-ויקרא:

בספר שמות, החל מפרק י"ט, היה הדיבור אל משה בהר סיני. אולם המשכן הרי נועד לשמש תחליף להר סיני, כנאמר במצוות בניית הארון והכרובים:

8. שמות כ"ה, כ"ב
ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת, מבין שני הכרובים אשר על ארון העדת, את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל.

ואכן, מאז הקמת המשכן והשראת השכינה בו, המתוארות בסוף ספר שמות, היה הדיבור אל משה מאוהל מועד, כמודגש בראש ספר ויקרא:

9. ויקרא א', א'
"ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר"

ומסתבר שאף הציוויים בהמשכו של ספר ויקרא נאמרו למשה מאוהל מועד, שהרי לא מצאנו את משה עולה עוד להר סיני מאז סיום ספר שמות.

הספרא מניח שזמן הציווי על 'שבת הארץ' הוא כמו זמנן של שאר המצוות בספר ויקרא - לאחר הקמת המשכן, וכי הזכרת הר סיני בקשר למצוות שמיטה נועדה לרמוז (מה שנכון להיאמר על כל שאר המצוות גם כן, אף על אלו שנאמרו למשה באוהל מועד) **שמקור מצווה זו הוא בהתגלות ה' למשה בהר סיני.**

אם כך, שואל המדרש, במה מיוחדת מצווה זו?
"והלא כל המצוות נאמרו מסיני?"

ומדוע מדגישה התורה דווקא את מצוות שמיטה?
רש"י מביא את תשובת הספרא:

10. רש"י על ויקרא פרק כה פסוק א' בעקבות הספרא
(א) בהר סיני - מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצוות נאמרו מסיני?

אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה (ופרטותיה) ודקדוקיה מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בת"כ.

קשרי תוכן וסגנון אמיצים בין הברכה שבפרשת בהר והברכות שבפרשת בחוקותי, ואוצר מילים המשותף, מפורטים בטבלה הבאה:

5. קשרי תוכן וסגנון בין פרשת בחוקותי לפרשת בהר

פרשת בחוקותי	פרשת בהר
אם בְּחֻקֵי תִלְכוּ	ועשיתם את חֻקֵי ואת משפטי תשמרו ועשיתם אתם
ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם	ואת משפטי תשמרו ועשיתם אתם
וישבתם לבטח בארצכם	וישבתם על הארץ לבטח
ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו... ואכלתם לחמכם לשבע	ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע
ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד...	וישבתם לבטח עליה
ואכלתם ישן נושן וישן מפני חדש תוציאו.	וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים וזרעתם את השנה השמינית ואכלתם מן התבואה ישן עד השנה התשיעית, עד בוא תבואתה תאכלו ישן
אני ה' א-להיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מקיית להם עבדים ואשבר מוטת עלכם ואולך אתכם קוממיות	אני ה' א-להיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען...

קשרי תוכן וסגנון הללו מעידים על קרבה יתרה בין פרשות בהר ובחוקותי.

נראה, לאור זאת לומר שבפרשות השמיטה והיובל נרמז כי עם ישראל יזכה בברכה מיוחדת על שמירת מצווה זו, ואילו בפרשה הסמוכה - בפרשת הברכות - נתפרטה הברכה לפרוטות.

(בשעור לפרשת בהר הרחבנו את הדיון על משמעות שנת השמיטה והראנו כי שנת השמיטה כוללת את קדושת המקום ואת קדושת הזמן גם יחד, ולמעשה היא מרחיבה את ממדיו של כל אחד משני סוגי הקדושה ליחידה הרחבה ביותר שקיימת:

קדושת הזמן מתרחבת מן היחידה הסטנדרטית של יום אחד לשנה שלמה;

ואף קדושת המקום פורצת מן הגדרים הרגילים והמוכרים שלה אל מעבר לחומות המקדש וממלאת את ארץ ישראל כולה - הארץ כולה הופכת למקום קדוש.

הבאנו את הראייה קוק שאמר שכוונת התורה היא שעל האומה היהודית היושבת בארצה, לקיים את "שבת" השנה השביעית כמו שהפרט מקיים את השבת, והסברנו שלדעתנו כוונתו היא שעלינו להשבית את המדינה לשנה שלמה ולעסוק ברוחניות - כמו בשבת.

הסברנו, שלעניות דעתנו, כמו שיהודי הבוחר "לחלל" את השבת, "כורת" את עצמו מהעם היהודי, כך הארץ "מקיא" את האומה היהודית לגלות על אי שמירת שבת, במעין "כרת" לאומי.

כלומר, פרשת בהר ופרשת הברכות והקללות שבפרשת בחוקותי מהוות יחידה אחד, שלמה וסגורה, הכוללת את הציווי על השמיטה והיובל ואת הברכות והקללות,

ולכן הנראה לומר שהברכות והקללות נאמרו כתגובה ישירה לקיום או לאי-קיום מצוות אלו על ידי ישראל.

יחידה זו נאמרה למשה בהר סיני (ולא כדברי הספרא באוהל מועד) אך נכתבה - מסיבות שונות - רק בסוף ספר ויקרא, כמו שמפרש הרשב"ם את הפסוק הפותח את פרשת בהר: **13. הרשב"ם על הפסוק הפותח את פרשת בהר** "בהר סיני - קודם שהוקם אוהל מועד".

לסיכום, הרשב"ם מפרש על פי פשט הכתובים, שפרשיות שמיטה ויובל, ופרשת הברכות והקללות הם יחידה אחת שנאמרה בהר סיני, לפני פרשיות ספר ויקרא.

ההקשר של פרשיות שמיטה ויובל, הברכות והקללות להר סיני

לאור שיטתו של הרשב"ם שפרשת בהר ופרשת הברכות והקללות נאמרו בסיני נשאלת השאלה:

באיזה הקשר נאמרו פרשיות אלו בסיני?
האם הן נאמרו מייד אחרי עשרת הדיברות?
באמצע פרשת משפטים?

ואולי נצטוו ישראל במצוות השמיטה והיובל עוד לפני עשרת הדיברות?

"ספר הברית"

כרקע לעיסוק בשאלתנו, יש לתת את הדעת על מחלוקת רש"י ורמב"ן בנוגע לברית סיני - ברית האגנות (שמות כ"ד).

רש"י (שמות כ"ד, א), כידוע, טוען שמיקומה של ברית האגנות בכתוב אינו תואם את הסדר הכרונולוגי של האירועים. לדעתו, הברית נכרתה עוד לפני מעמד הר סיני, לפני שמיעת עשרת הדיברות (למרות שהיא מופיעה בתורה אחרי עשרת הדיברות).

לעומתו, הרמב"ן (שמות כ"ד, א) טוען שפרשיות הר סיני נכתבו כסדרן, וטקס הברית אכן נעשה אחרי שמיעת עשרת הדיברות.

מחלוקת זו נוגעת לענייננו בשל פסוק אחד המופיע בפרשת ברית האגנות:

14. שמות כ"ד, ז'
"ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם, ויאמרו - כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע".

ונשאלת השאלה מהו "ספר הברית" שקרא משה באוזני העם בברית סיני?

גם בשאלה זו נחלקו רש"י ורמב"ן, כתוצאה הכרחית ממחלוקתם לעיל.

הרמב"ן טוען:

15. רמב"ן, שמות כ"ד, א
"והנה, משה כתב ביום ההוא בספר כל מה שנצטווה, חוקים ומשפטים ותורות, והשכים בבקר ממחרת היום ההוא לכרות להם ברית על הכל, ובנה המזבח, וזבח הזבחים, ונתן חצי הדם

אף בתשובתו ממשיך הספרא להחזיק בהנחת סדר הזמנים הזה (דהיינו, שמצוות שמיטה נאמרה למשה, כמו כל ספר ויקרא, באוהל מועד), והוא עונה שמצוות שמיטה משמשת דוגמה בלבד:

"מה שמיטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולם נאמרו כללותיהם ודקדוקיהם מסיני"

כלומר, התורה רצתה לומר לנו באמצעות הדוגמה של שנת השמיטה ששורש כל המצוות הוא מהר סיני.

אבל

האם רק מצוות שמיטה נקשרת בכתוב אל הר סיני?

הכותרת שבראש פרשת בהר (כ"ה, א-ב) "וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת להם כי תבאו אל הארץ..." פותחת את דיבור ה' אל משה שיאמר אותו לבני ישראל.

עד היכן נמשך דיבור זה?

מסתבר כי עד שהכתוב יעיד על תחילתו של דיבור חדש של ה' אל משה.

אם כך, יש לומר כי כל פרשת בהר כלולה בדיבור אחד.

אחדות העניין בפרשה זו אכן מתאימה מאוד לדיבור אחד ארוך.

אם כך, שאלת הספרא הייתה צריכה להתרחב:

'מה עניין שמיטה ויובל, מכירת שדות ובתים, ועבד עברי ועבד כנעני וכו' אצל הר סיני?'

אלא שהדיבור אל משה לא נפסק עם סיומה של פרשת בהר: פרשת בחוקותי פותחת "אם בחקתי תלכו..." כלומר ללא כל פתיחה של דיבור חדש אל משה, ועל כן יש לבדוק את האפשרות שאף הברכות והקללות נאמרו למשה בהמשך לאותו דיבור.

ואכן, לאחר סיום הקללות בדברי נחמה נאמר:

11. ויקרא כ"ו, מ"ו - לאחר סיום הקללות בדברי נחמה נאמר:
"אלה החקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה".

כלומר רק בסוף פרשת הברכות והקללות מסתיים הדיבור הא-לוהי אל משה, שתחילתו הייתה בראש פרשת בהר - "וידבר ה' אל משה בהר סיני".

ובאמת, בעל כורחנו מהווה חתימה זו שבפרק כ"ו, פסוק מ"ו חתימה גם לפרשת בהר,

שהרי בפרשת הברכות והקללות עד לאותה חתימה אין 'חוקים משפטים ותורות'.

(לעומת ה"כ"ה, יח) ועשיתם את חקתי ואת משפטי תשמרו" שהתורה מכנה בהם את מצוות השמיטה והיובל).

וזו אכן דעתו של רשב"ם בפירושו לדברי החתימה הללו:

12. הרשב"ם בפירושו לדברי החתימה

בהר סיני ביד משה - שכן התחילה פרשת שמיטה וידבר ה' אל משה בהר סיני, וגם גמר התוכחות האלה בשביל השמיטה הם, כדכתיב (כ"ו, לה) 'כל ימי השמה תשבת', כי כל מצוות של פרשת בהר סיני בשמיטות ויובלות מדבר, ושליחות עבדים וחזרת קרקעות, לכך נאמרו כאן התוכחות של עברות השמיטות בהר סיני, הכול בפעם אחת.

בסיום הברכות והקללות של ברית ערבות מואב, מסכמת התורה את הברית:

18. דברים כ"ח, ט"ט – סיכום ברית ערבות מואב
 "אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכתוב את בני ישראל בארץ מואב, **מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב**."

הפסוק החותם את ברית ערבות מואב **מופיע רק אחרי הברכות והקללות**, שכן הנספח לברית - פרשיית הברכות והקללות - הוא **חלק בלתי-נפרד ממנה**.

כלומר לצד תוכן הברית בדברים, מופיעים בה גם דרכי האכיפה.

ראוי לציין שהפסוק עצמו משווה בין ברית ערבות מואב, שנכרתה סמוך לכניסה לארץ, לבין **"הברית אשר כרת איתם בחורב"** - ברית סיני.

ואם כן נשאלת השאלה:
האם ייתכן שלברית סיני אין 'נספח'?
 האמנם בברית סיני לא הבטיח הקב"ה גמול על קיום הברית ועונש על הפרתה?

הרב גרוסמן טוען שאכן, גם לברית סיני קיים 'נספח', המופיע בתורה בסוף ספר ויקרא. אלו הן הברכות והקללות, המפורטות בפרשת בחוקותי.

לאור דבריו, הרי שניתן להעלות את ההשערה ש"ספר הברית" שקרא משה באוזני העם הכיל את הברכות והקללות שבפרשת בחוקותי. (כמו שרמז הרמב"ן).

במעמד הר סיני, בשעת ברית האגנות, שמעו העם את החובות המיוחדות של ארץ ישראל (השמיטין והיובלות), ובמעמד זה גם שמעו את הברכה ואת הקללה הרובצות לפתחם.

לאחר ששמעו כל זאת, קראו בקול אחד: **"כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע"**, כלומר - אנחנו מקבלים על עצמנו את תנאי הברית, את העונש המאיים כמו את השכר המצופה!

וכך פירשו רש"י ורשב"ם את הפסוק בספר דברים - שהוא רומז לפרשתנו.

19. רש"י על דברים פרק כח פסוק סט
 (סט) מלבד הברית - קללות שבתורת כהנים שנאמרו בסיני:

כלומר, גם רש"י שאומר - מקור 16 - "ספר הברית - מבראשית ועד מתן תורה ומצוות שנצטוו במרה", סובר כי פרשת-בחוקותי" (הקללות) נאמרה בסיני, ואולי הוא מתכוון גם שהיא שייכת ל"ספר הברית".

בכל מקרה, לשיטת רש"י השמיטה בפרשת "בהר" נאמרה באוהל מועד, והוא כנראה סובר שהקללות הן כלליות ולא נאמרו ספציפית על מצוות השמיטה.

20. רשב"ם על דברים פרק כח פסוק סט
 (סט) בחורב - תוכחות שבפרשת אם בחקותי שכתוב בסוף ביד משה בהר סיני. הוא הר חורב:

וכן פרש ראב"ע המרחיב את משמעות פסוק הסיום של הברכות והקללות בפרשתנו לכל המצוות של "ספר הברית" (לפי הרמב"ן):

על מזבח ה' וחצי הדם שם באגנות, ולקח הספר שכתב מאמש וקראו באוזניהם, וקבלו עליהם עוד לבוא בברית עמו, ואמרו - כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אליך, מכל אשר תצווה מאתו ית'...".

כלומר הרמב"ן כאמור, קורא את הכתובים כסדרן, ולכן מסביר ש"ספר הברית" שקרא משה הכיל את עשרת הדיברות ואת פרשת משפטים, שאותם שמע משה מייד קודם לכריתת הברית.

(הביטוי: "חוקים ומשפטים ותורות" מזכיר מאוד את הפסוק בפרשתנו (מקור 11)-ויקרא כ"ו, מ"ו: "אלה החקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה", שנאמר לאחר סיום הקללות. האם יכול להיות שהרמב"ן משייך איכשהו את פרשיות בהר-בחוקותי ל"ספר הברית" מהר סיני?!

רש"י אינו יכול לקבל פירוש זה, שהרי לטעמו כל פרשת כריתת הברית התרחשה עוד לפני מעמד הר סיני, ולכן הוא מזהה את "ספר הברית" בצורה שונה
16. רש"י, שמות כ"ד, ז'

"ספר הברית - מבראשית ועד מתן תורה ומצוות שנצטוו במרה".

כלומר לפי רש"י, משה כתב את ספר בראשית (מפי ה', כמובן) ואת סיפור יציאת מצרים עד ההגעה למרגלות הר סיני. סיפורים אלו מהווים מצע לברית העומדת להיכרת בהתגלות ה' בהר סיני, ולכן הם נכתבו ב"ספר הברית" ונקראו באוזני העם.

הרב יונתן גרוסמן (אולי בעקבות הרמב"ן) מציע שהזיהוי הפשוט ביותר ל"ספר הברית" נעוץ דווקא בפרשיותנו - בהר-בחוקותי!
 כפי שנסביר מיד.

ברית ערבות מואב

לשם הבנת מעמדן המרכזי של הברכות והקללות במעמד הר סיני, נפנה תחילה לברית השנייה שכרתו ישראל עם הקב"ה - ברית ערבות מואב שנכרתה ערב הכניסה לארץ.

למעשה, כל ספר דברים מהווה דברי מואב לברית ודברי עידוד של משה לקיומה.

עיקר הברית מפורטת בפרק כ"ז, אך אנו נתמקד בנספח לברית - בפרשת הברכות והקללות (פרשת כי-תבוא).

באופן דומה ביותר לפרשתנו, אנו מוצאים בה את הנוסחה של קיום = ברכה:

17. דברים כ"ח

קיום = ברכה - א'-ג"ד: "והיה אם שמוע תשמע בקול ה' א-לוהיך לשמור לעשות את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום... ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגך...".

א-קיום = קללה - ט"ו-ס"ט: "והיה אם לא תשמע בקול ה' א-לוהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וחקותיו אשר אנכי מצוך היום - ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך...".

ניתן כמעט לומר שהברכות והקללות הן עיקר הברית שכרתו ישראל עם ה':

מה עתיד להתרחש אם הם יקיימו את הברית, ומה חלילה עתיד לקרות אם הם לא יקיימו אותה.

הסברו של הרב אלחנן סמט לאיחורן של פרשות בהר-בחוקות

הרב סמט מציע להסביר את איחורן של פרשות בהר-בחוקות שנאמרו למשה בהר סיני וקביעתן בסיומו של ספר ויקרא, באופן הבא:

23. הרב אלחנן סמט

מבין כל קבוצות המצוות שניתנו למשה בהר סיני (עשרת הדיברות, פרשת משפטים ומצוות המשכן), קבוצת המצוות בפרשת בהר היא היחידה המתייחסת כולה לחיים בארץ ישראל, דהיינו לעתיד הלא-מייד.

שאר קבוצות המצוות נועדו לקבלה ולקיום מידיים, לפחות באופן חלקי, עוד בתקופת החנייה בהר סיני והנדודים במדבר. ולכן עם סיום המצוות הקשורות במשכן ועם סיום פרשות הקדושה, מצוות שראשית נתינתן בהר סיני והמשך נתינתן באוהל מועד, ובטרם יחל ספר במדבר להכין את ישראל לקראת ההליכה לארץ, ניתנה לישראל תכנית החיים החברתיים בארץ, בהדגשה יתרה של חשיבותה העקרונית: תכנית זו הנה חלק מן הברית שנכרתה בהר סיני, ועליה במיוחד נאמרו הברכות והקללות: הקיום העתידי בארץ תלוי בקבלתה. איחורן של פרשות אלו הוא אפוא מפני שייכותן לעתיד, לקראת הכניסה לארץ והחיים בה.

(לשאלה המתבקשת:

הלא פרשת השמיטה כן הוזכרה בפרשת משפטים,

נענה כי בפרשת משפטים הוזכרה המצווה בהקשר הנוגע למבנה החברתי של עם ישראל: י וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת-אֲרֶצְךָ וְאָסַפְתָּ אֶת-תְּבוּאָתָהּ. יא וְהִשְׁבִּיעַת תִּשְׁמָטְנָה וְיִנְשָׁתָה וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ וְיִתְּרָם תֹּאכַל חֵיט הַשָּׂדֶה כֹּן-תַעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ. כלומר, בשלב ראשון התורה אומרת כי מבחינה "חברתית" כשהעם היהודי יגיע לארצו הוא צריך "לנטוש" את הארץ בשנה השביעית, כדי לייצר שיוון חברתי.

רק בפרשת בהר מתייחסת התורה ספציפית לארץ המובטחת ומוסיפה את קדושתה:

(ב) ... כִּי תֵבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבַתָה הָאָרֶץ שְׁבַת לַיהוָה (ג) שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שְׂדֶךְ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמַר כְּרָמְךָ וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ...)

הסבר נוסף שמציע הרב סמט הוא:

הברית שנכרתה בהר סיני על קיום המצוות (שמות כ"ד) אמנם הייתה קשורה במצוות "ספר הברית" שנקראו באוזני העם, אולם הללו נועדו לייצג את כל המצוות שעתידות להינתן גם כן. המצוות שניתנו למשה באוהל מועד הן המשך ישיר של אותן שניתנו בהר סיני.

על כולן נכרתה הברית ועל כולן נתחייבו ישראל "כל אשר דבר ה' נעשה". ממילא, הברכות והקללות שנאמרו בחורב - שהן הכלולות בפרשת בחוקות - שייכות באמת גם לכלל המצוות, על אף שייכותן המיוחדת למצוות פרשת בהר. לפיכך נדחו הברכות והקללות לסיומו של הספר המכיל את רוב המצוות שנאמרו למשה באוהל מועד, כדי להדגיש שגם ספר ויקרא על כל מצוותיו כלול בברית סיני, וגם עליו חלות הברכות והקללות.

אלא שלא ניתן היה להפריד את הברכות והקללות מן המערכת ההלכתית הקשורה בהן - מפרשת בהר (השמיטה היובל ונגזרותיהן).

מסיבה זו ניתן הדיבור הא-לוהי בשלמותו, במקום שבו יתברר התפקיד הכפול של הברכות והקללות:

מחד - הן קשורות לביטול מצוות פרשת בהר במיוחד, מאידך - הן חלות על כל המצוות שבספרים שמות-ויקרא.

21. ראב"ע על פסוק הסיום של הברכות והקללות בפרשתנו
אלה החקים והמשפטים והתרת - הם הכתובים בפרשיות וישמע [-יתרו], ואלה המשפטים ופרשת בהר סיני. אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל - רמז לברית הר סיני, כי אחר שנעשה המשכן והיה הכבוד באוהל מועד לא עלה משה בהר סיני.

לסיכום, על פי פשוטו של מקרא, נאמרו אפוא פרשות בהר ובחוקות למשה בהר סיני, וזמנן הוא בחודש השלישי לצאת ישראל ממצרים - זמנן של פרשות יתרו ומשפטים.

וכך אכן מפרש הראב"ע בדבריו בראש פרשת בהר (ד"ה בהר סיני):

22. ראב"ע בדבריו בראש פרשת בהר (ד"ה בהר סיני):

אין מוקדם ומאוחר בתורה. וזו הפרשה קודם ויקרא וכל הפרשיות שהם אחריו, כי הדיבור [- בפרשה זו] בהר סיני. וכן היא דעתם של פשטנים נוספים מבין הראשונים.

לאור זאת, עלינו לשוב לראשית דברינו ולסייגם.

הברכות והקללות המופיעות בפרשת בחוקות מתייחסות אמנם באופן ישיר לציוויי פרשת בהר - השמיטה והיובל, אולם למעשה - יש להחיל את הברכות ואת הקללות על תכני ברית סיני כולה.

הכתוב מביא בסוף ספר ויקרא קובץ שנאמר כבר במעמד הר סיני, הכולל את מצוות קדושת הארץ ואת הגמול והעונש שנלוו לברית, אך אותן ברכות וקללות נאמרו מראש עם כל תכניה של הברית שנכרתה בהר סיני.

(הערה: בשעה שקוראים את ברית האגנות שבפרשת משפטים - הלב מתמלא בהתרומומות רוח, שכן ברית זו היא ברית של אהבה ורעות בין כנסת ישראל לבין אביה שבשמיים, וכראיה לכך - היא לוותה בהקרבנות קרבנות שלמים.)

אולם בסוף ספר ויקרא אנו מגיעים להשלמתה של ברית סיני, ההכרחית - כך מסתבר - לכל מערכת יחסים הנכרתת בין האדם לבין אלוהים.

לצד המוטיבציה הרוחנית העמוקה ולצד הוולונטריות שבכניסה לברית עם ה', עומדים גם השכר והעונש, כממריצים וכמאיימים, כדי לשמור על שלמותה של ברית ייחודית זו.)

כמו כן על שאלת הספרא יש לענות אפוא בפשטות:

עניין שמיטה (וכן יובל ודיניו, וכן הברכות והקללות) אצל הר סיני הוא שכל אלו נאמרו בהר סיני, ביחד עם שאר מצוות שנתנתן קדמה להקמת המשכן.

מיקומם של פרשות שמיטה ויובל

השאלה על פי פשוטו של מקרא היא אחרת:

מה עניין הר סיני והפרשות הללו שנאמרו בו אצל סיום ספר ויקרא?

במילים אחרות:

מדוע דחתה התורה את הברכות והקללות לסוף ספר ויקרא?

כלומר מדוע שינתה התורה מסדר הדברים הכרונולוגי, ולפתע כאן, בסוף ספר ויקרא מספרת לנו אודות ציוויים וברית שנאמרו לישראל זמן רב קודם לכן.

תשובתו של ראב"ע:

קדושת הזמן מתרחבת ממקום המקדש אל עבר העולם כולו (וראו לשים לב שדווקא בפרשת אמור בספר ויקרא הכתוב מתעלם מאספקט המקדש - הקורבנות, והדבר מושלם דווקא בפרשת פנחס).

כעת, בסוף הספר ממש, מדגישה זאת התורה בצורה ברורה וישירה - במצות השמיטה והיובל.

כאן הדיון הוא במישרין בקדושת מקום הגוררת ומחייבת התנהגות מסוימת.

אמנם ישנו מעמד מיוחד למקום אשר בו בחר ה' להשרות את שכינתו, אך "לי כל הארץ".

כל חקלאי העובד את אדמתו צריך לדעת שהארץ כולה של הקב"ה וברצונו ניתנה לו לעבוד בה ולהתפרנס ממנה. וכך שובת העם כולו ממלאכת הקרקע כל שבע שנים, כמכריז הארץ כולה שייכת לקב"ה – והתקדשה על ידו (ולא רק מקום המקדש בו הוא בחר להשרות את שכינתו).

כלומר, מצות השמיטה והיובל, ביחד עם הברכות והקללות שנאמרו אודותיהן, כתובים כאן, למרות שנאמרו עוד בהר סיני, בכדי להדגיש נקודה זו דווקא בסיומו של הספר שעוסק יותר מכל בצמצומה של עבודת ה' למקום המקדש בלבד.

המצוות מוטלות על היהודי בכל מקום ואתר, מוכרח הוא להפסיק את עבודתו בארץ, בכל מקום שלא תהא שם חלקת אדמתו "כי לי כל הארץ".

סיכום:

התנאי לקיומו של עם ישראל בארץ ישראל הוא מימוש החזון של "ממלכת כהנים וגוי קדוש".

לכן התנאי הראשוני הוא "גוי קדוש" שכוונתו לפחות היא "היו פרושים מן העריות".

ולכן מזהירה אותנו התורה בפרקים י"ח וכ' שאי הקפדה על איסורי עריות תגרום לארץ ישראל להקיא את העם היושב עליה.

אבל הקפדה על איסורי עריות אינו תנאי מספיק לקיומו של עם ישראל בארץ ישראל, לשם כך עליו לקדש את חייו בארץ ישראל ע"י החיבור עם קדושת הזמן וקדושת הארץ.

כפי שהסברנו לעיל הביטוי של החיבור של שלשת הקדושות: קדושת עם ישראל (האדם - המקיים את השמיטה), קדושת ארץ ישראל (המקום) וקדושת הזמן (השמיטה)

בא לידי מימוש בשביתה בשמיטה של עם ישראל בארץ ישראל ממלאכת האדמה והקדשת הזמן ללימוד תורה והתקרבות לקב"ה.

ולכן קיום השמיטה המבטאת את החיבור של הקדושות (שהם עיקרו של ספר ויקרא) מהווה גם היא תנאי לקיומו של עם ישראל בארץ ישראל – ארצו של הקב"ה.

24. הראב"ע על ויקרא כ"ה א'

... ועתה [- בפירוט דברי הברית להלן] כרת הברית הכתובה בפרשת ואלה המשפטים [שמות כ"ד] והזכירה במקום הזה לחבר תנאי הארץ (כלומר דברים שבהם תלויה ישיבה עם ישראל בארצו). וכאשר אמר על העריות, כי בעבורם תקיא הארץ אותם, כן אמר בפרשת "אם בחוקותי" על שבתות הארץ (הבאנו לעיל)...".

כלומר אבן-עזרא מבין שהתורה דחתה את הציוויים, הקללות והברכות עד לכאן, בכדי שהדברים יהיו סמוכים לפרשת העריות שאף בהם נאמר שאם ישראל לא ישמרו על חוקים אלו, הארץ "תקיא" אותם (ויקרא י"ח, כ"ה, ויקרא כ', כ"ב), ממש כשם שעל אי שמירת שמיטה ויובל העונש הוא גלות, כפי שראינו.

הסברו של הרב יונתן גרוסמן:

הרב יונתן גרוסמן, מציע ללכת בדרכו של ראב"ע אך מכיוון אחר.

25. הרב יונתן גרוסמן

ספר ויקרא עוסק רבות (בעיקר בחציו הראשון) בענייני המקדש על פניו השונות:

דיני הקורבנות, הלכות כהנים, ענייני טומאה וטהרה וכד'. אף נושאים אחרים נידונים מתוך ראי המקדש וקודשין, וכך נראה לעיתים שהתחומים כולם קשורים למקדש בלבד - תחילה אנו שומעים על קדושת הזמן בהקשר של עבודת הכהן ביום הכיפורים, כן אנו שומעים, כאמור, על קדושת האדם - הכהנים שעובדים בבהמ"ק.

כלומר גם קדושת הזמן וגם קדושת האדם נתפסים ונאמרים על רקע קדושת המקום - על רקע המקדש!

לשם הוצאת רעיון זה מלבנו, שלא יחשוב החושב שעבודת אלוהיו מסתכמת ומצומצמת ל"מקום אשר יבחר ה'", מדגישה התורה בחציו השני של הספר שקדושות אלו רלוונטיות בכל אתר, התנהגותו של עובד ה' מתאפיינת גם בהיותו בביתו, ללא קשר ישיר למקדש (פרק י"ט – "קדושים תהיו").

וכך בשלושת הצירים המרכזיים - המקום, הזמן והתנהגותו של האדם הפרטי, תדגיש התורה שאין הם משמעותיים דווקא בבית המקדש, אלא בכל מקום.

אם קראנו רבות אודות בחירת הכהנים והציוויים המיוחדים המוטלים עליהם, אזי התורה בהמשך תדגיש ש"קדושים תהיו" (י"ט, 2) הוא ציווי החלל על הכל.

לכהנים אמנם ישנם איסורי נישואין מיוחדים (גרשה ואנוסה) אך גם על העם כולו, בכל מקום ואתר ישנם איסורי עריות מפורטים (ואת זאת הדגיש אבי"ע).

גם אם הכהנים נבחרו על פני העם כולו לשרת את ה' במקדש, קדושת האדם חלה על כל אדם, אם וכאשר שומר הוא על התנאים שמציגה בפניו התורה (על רקע זאת יש להבין את הלשוניות הדומים המופיעים בכמה מן הציוויים לכהנים והציוויים לכל העם).

אם קראנו על עבודת הכהן ביום הכיפורים, נשמע בהמשך על המועדות כולם שיש לקרוא אותם "מקראי קודש", ולא לעשות בהם מלאכה (ויקרא כ"ג).